

чинать нужно с организации факультатива при сочетании его содержания с активным участием слушателя в инновационной деятельности. Точками приложения потенциальных способностей будущего активного предпринимателя в период обучения должны стать внедренческие хозяйственные общества при учебных заведениях, а также инновационные структуры других организационных форм (коммерческая концессия

(франчайзинг), простое товарищество (совместная деятельность), доверительное управление интеллектуальными правами и другие, разрешённые законом, способы коммерциализации разработок).

Необходима также целостная опережающая система стажировок, подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов сельского хозяйства в области инновационного предпринимательства.

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади інноваційної діяльності та визначено інноваційну роль аграрних навчальних закладів у розвитку агропромислового комплексу.

Обоснованы теоретико-методологические основы инновационной деятельности и определена инновационная роль аграрных учебных учреждений в развитии агропромышленного комплекса.

Theoretical and methodological patterns of innovational activity are substantiated, the innovational role of agrarian educational establishments in the process of the development of agroindustrial complex is studied.

*

**Т.І. ЯВОРСЬКА, докторант, кандидат економічних наук, доцент
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»**

Тенденції державної підтримки сільського господарства Польщі

Приєднання України до Світової організації торгівлі вимагає трансформації політики підтримки сільськогосподарських виробників із застосуванням заходів, дозволених міжнародними домовленостями та визнаними світовою практикою. А вивчення світового досвіду становлення ринкового господарства, зокрема в розвинутих європейських країнах, доводить, що існують спільні підходи й характерні ознаки реалізації комплексу заходів державного регулювання малого бізнесу у сільському господарстві, оцінка яких дає можливість виокремити елементи, прийнятні для опрацювання та подальшого застосування в Україні.

Чільне місце у наукових дослідженнях щодо державної підтримки аграрного сектору займають наукові праці О. Бородіної, В. Галушка, С. Дем'яненка, С. Кваші, І. Кобути, Л. Мармуль, О. Могильного, Т. Осташко, Г. Черевка та інших вчених. Проте в сучасних умовах проблема удосконалення структури державної підтримки галузі сільського господарства як однієї із найбільш

“неприспособлених” до умов входження у СОТ, потребує подальшого вивчення.

Загальновизнано, що державно-регуляторні відносини щодо підтримки аграрного сектору на певному рівні та в оптимальних структурних пропорціях мають загальну специфіку як для розвинутих країн, так і для країн з перехідними або транзитивними економіками. Єдине, що в індустріально-аграрних економіках, до яких належить й економіка України, галузь сільського господарства постійно перебуває в екстремальних умовах, зумовлених дефіцитом ресурсів і деструктивних впливів як природної, так і ринкової стихії¹.

У більшості високорозвинутих країн сільське господарство в основному субсидується державою. Так, у країнах Європейського Союзу нині більше половини його бюджету витрачається на субсидії фермерським господарствам. У західних країнах вну-

¹ Малік М.Й. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених / М.Й.Малік, Ю.О.Лупенко // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С.153-156

трішній сільськогосподарський ринок захищений, з одного боку, твердими закупівельними цінами, з іншого – високими тарифами (митом) на імпортовану продукцію. В Україні значну частку сільськогосподарської продукції виробляють, передусім, суб'єкти малого бізнесу, діяльність яких не підтримується державними субсидіями, не захищена твердими тарифами на імпортовану продукцію і в будь-який момент може бути паралізована. Нагадаємо, що згідно з вітчизняним законодавством суб'єктами малого підприємництва вважаються фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного валового доходу – 70 млн грн.

На наш погляд, на особливу увагу заслуговує досвід державної підтримки сільського господарства у країнах Європейського Союзу. Зокрема при розгляді розвитку малого бізнесу, позитивним є вивчення питання державної підтримки сільського господарства Польщі, основу якого становлять дрібні господарства. У країні є понад 2 млн дрібних господарств (до 10 га), що становить 84,7% від загальної кількості господарств, які займаються сільськогосподарською діяльністю¹.

Перед входженням Польщі до Європейського Союзу діяла Спеціальна передвступна програма для сільського господарства і сільського розвитку (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (SAPARD), яка мала припинити своє існування у 2004 році. Проте з метою фінансування проектів, діяльність яких була затверджена до вказаної дати, вона продовжила свою дію у 2005-2006 роках. До кінця 2006 року фонди цієї програми були повністю використані, а залишкові платежі профінансовано за рахунок коштів Плану

розвитку сільської місцевості (проекти згідно з Регламентом 1268/1999)².

У сучасних умовах основою державної підтримки Польщі є прийнята Міністерством сільського господарства і розвитку села Програма розвитку сільських районів на 2007-2013 роки (Program rozwoju obszarow wiejskich na lata 2007-2013), яка передбачає чотири основні напрями:

- 1) підтримка конкурентоспроможності сільськогосподарського й лісового секторів;
- 2) підтримка природного середовища та сільських районів;
- 3) якість життя в сільських районах і диверсифікація сільської економіки;
- 4) стратегія лідерства.

Усі заходи Програми фінансуватимуться з Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сільських районів і з національних ресурсів, що виділяються на ці цілі в бюджеті. Наприклад, на підтримку конкурентоспроможності сільськогосподарського й лісового секторів та якість життя в сільських районах і диверсифікацію сільської економіки 75% коштів виділяє Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів та 25% становлять кошти державного бюджету. Пропорція розподілу коштів на підтримку природного середовища і сільських територій та стратегію лідерства складається відповідно як 80 і 20%. На основі центральної програми розроблено Національний стратегічний план (Krajowy Plan Strategiczny (KPS) – стратегічний документ, в якому цілі й завдання реалізуються на рівні кожної країни-члена Європейської Співдружності через програми розвитку сільських районів. Загалом фінансування Європейського Союзу для 25 країн – учасниць на період, передбачений програмою, становить 77 662 771 346 євро, в тому числі на підтримку Польщі – 13 230 038 156 євро, або майже 17% від загальної суми коштів.

Розгляд вищенаведених напрямів державної підтримки сільського господарства Польщі свідчить, що в основному їх можна віднести до заходів за класифікацією Світо-

¹ Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarow Wiejskich, 2008, Polska [Електронний ресурс] / Główny urząd Statystyczny — Режим доступу: <http://stat.gov.pl>.

² Кобута І.В. Трансформація підтримки сільського господарства країн світу відповідно до домовленостей COT / І.В. Кобута – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 148 с.

вої організації торгівлі так званої «зеленої скриньки». Нагадаємо, що ці заходи передбачають ефективний розподіл ресурсів і не спрямовані на підтримку цін виробників. Світовий досвід показує, що заходи «зеленої скриньки» є найкращим способом забезпечити стабільне зростання доходів сільськогосподарського сектору. Це було підтверджено й під час спілкування із польськими фермерами, які відзначали, що заходи Програми розвитку сільських районів протягом останніх трьох років допомогли їхнім господарствам вижити в умовах жорсткої конкуренції та впливу світової фінансової кризи.

Тому особливо велику роль у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору Польщі, основу якого, як уже зазначалося вище, становлять дрібні господарства, на довготривалу перспективу відіграє такий напрям державної підтримки, як «Підтримка конкурентоспроможності сільськогосподарського і лісового секторів». Структура державної підтримки в межах даного напрямку покликана сприяти залученню суб'єктів господарювання у висококонкурентне середовище. В рамках цього напрямку передбачено:

- професійне навчання для осіб, зайнятих у сільському та лісовому господарстві;
- підготовка молодих фермерів;
- достроковий вихід на пенсію;
- використання консультаційних послуг фермерами і власниками лісів;
- модернізація сільськогосподарських володінь;
- підвищення значення доданої вартості для сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва;
- удосконалення і розвиток інфраструктури, пов'язаної з сільським та лісовим господарством;
- участь фермерів у формуванні якості продуктів харчування;
- інформаційно-пропагандистська діяльність;
- створення груп виробників сільськогосподарської продукції.

Для поліпшення професійного навчання осіб, зайнятих у сільському та лісовому господарстві Польщі, передбачена державна

підтримка навчальної діяльності як для державних, так і приватних установ та організацій. Так, у рамках цього напрямку функціонує 500 проектів. Фінансова допомога держави полягає у стовідсотковому поверненні всіх документально підтверджених витрат, пов'язаних із проведенням навчання, й не більше 15% коштів на покриття експлуатаційних витрат.

Тематика навчання включає: вивчення мінімальних вимог на відповідність особи до проведення сільськогосподарської діяльності (так звані крос-відповідності); економіки і управління у сільськогосподарському або лісогосподарському виробництві; популяризацію нових напрямів сільськогосподарської діяльності з метою пошуку одержання вищих доходів; організацію належних умов утримання тварин та охорону навколишнього природного середовища.

Фінансова допомога держави надається фізичній особі, яка вперше планує розпочати самостійне ведення господарства за умови, що вона раніше не займалася сільськогосподарською діяльністю і не є власником земель сільськогосподарського призначення з площею не менше 1 га, не одержувала прямих платежів та пільгових кредитів, виплат і фінансової допомоги у рамках різних державних програм та проектів, не є й не була застрахована відповідно до Положення про соціальне страхування для фермерів як фермер або дружина фермера, не має певних спеціальних галузей сільськогосподарського виробництва (вирощування рослин у теплицях або парниках, виробництво грибів, виробництво м'яса птиці, в тому числі інкубатори, виробництво вовни та продукції бджільництва тощо) й не одержувала відшкодування по їх веденню.

Критерії доступу до державної допомоги молодих фермерів:

фермер має бути повнолітнім і на дату одержання допомоги мати вік не більше 40 років;

мати відповідну професійну кваліфікацію в результаті одержаної освіти або досвід роботи в сільському господарстві;

щонайменше 70% від суми одержаної допомоги фермер має використовувати для

розвитку свого господарства відповідно до затвердженого бізнес-плану;

протягом трьох років після надання допомоги фермер має бути застрахований у повному обсязі згідно із законом;

необхідність провадження сільськогосподарської діяльності не менше ніж 5 років від дня одержання допомоги;

площа сільськогосподарських угідь повинна бути не менша, ніж у середньому по воєводству, але й не більше 300 га. Якщо в середньому по воєводству площа сільськогосподарських угідь нижча, ніж у середньому по країні, до уваги береться середня площа по країні;

дотримання стандартів у галузі гігієни, охорони навколишнього середовища та умов утримання тварин у господарстві протягом трьох років ведення господарської діяльності (за окремими винятками).

25 вересня 2010 року Моніторинговим комітетом Польщі були затверджені зміни до Програми, які трактуються у наступному викладі: якщо господарство розташоване у воєводстві, де середня площа нижча, ніж у середньому по країні, а господарство має площу сільськогосподарських угідь більшу ніж у середньому по даному воєводству, але нижчу, ніж у середньому по країні, допомога може бути надана за умови, що заявник зобов'язується збільшити розмір господарства до середнього по країні протягом трьох років із дати повідомлення про рішення надати державну допомогу.

Одноразова грошова виплата для підтримки молодих фермерів у Польщі становить 50 тис. злотих. Загальна сума коштів, закладених у Програмі, дорівнює 420 млн євро, розрахованих для підтримки 30 252 молодих фермерів. На сучасному етапі розмір фінансової підтримки становить 153 млн 832 тис. євро і нею скористалися 11 081 підприємець. Рішення про надання допомоги при-

ймається протягом 90 днів з дати подання заявки.

Одним із напрямів підтримки конкурентоспроможності сільського й лісового господарства є пенсійні пільги для їхніх працівників. Статистика Польщі свідчить, що із понад 780 тис. індивідуальних господарств із площею більше 1 га, 260 тис. (майже 33%) мають керівників віком від 50 до 59 років. Тому достроковий вихід на пенсію адресований тим фермерам, вік яких наближається до пенсійного, вони підлягають соціальному страхуванню і займаються сільськогосподарською діяльністю, але вирішили передати своє господарство іншому фермеру або наступнику. Існує також можливість передачі землі Агентству сільськогосподарської нерухомості у випадку, коли немає наступника, або фермера, який би виявив бажання приєднати господарство до власної ферми.

Пенсія може надаватися працівникам віком понад 55 років, але які ще не досягли офіційного пенсійного віку (чоловіки – 65 років, жінки – 60 років), якщо господар, наприклад, здійснює сільськогосподарську діяльність за власний рахунок протягом щонайменше 10 років перед подачею заявки на пенсію і він не менше ніж 5 років охоплений умовами пенсійного страхування, згідно із правилами соціального страхування для фермерів; не має заборгованості зі сплати внесків на соціальне забезпечення фермерів, розмір ферми не менше 3 га, а у передгірних і гірських воєводствах Польщі (наприклад, Малопольське, Підкарпатське) не менше 1 га тощо. У випадку передачі землі іншому фермеру, останній повинен мати відповідну кваліфікацію по виконанню сільськогосподарських робіт та вік до 50 років. Крім того, після досягнення фермером 65-річного віку він має можливість претендувати на доплату до пенсії. Сума допомоги по пенсійних пільгах на 2007-2013 роки наведена у таблиці.

Структура формування пенсійних виплат у рамках заходу «Достроковий вихід на пенсію»

Структура пенсійних виплат	Мінімальна пенсія, %	Сума, злотих
Базова пенсія	150	954,44
Надбавка для чоловіка	100	636,29
Надбавка за передачу землі більше 10 га особі віком до 40 років	15	95,44
Максимальна пенсія	265	1,686,17

Запровадження системи сільськогосподарського дорадництва для фермерів викликане необхідністю поліпшення сталого розвитку господарств, у тому числі принципів так званого взаємного дотримання вимог (cross-compliance). Пристосування діяльності господарств Польщі до вимог Європейського Союзу є складним і трудомістким за часом процесом для більшості фермерів, тому вони мають можливість одержати фінансову підтримку для використання консультаційних послуг. Використання дорадчих послуг має добровільний характер і не контролюється. Консультант із дорадчих послуг не може повідомити або попросити покарання для фермера через недотримання ним вимог та зобов'язаний зберігати конфіденційність.

У принципах «cross-compliance» записані вимоги, що стосуються землекористування, охорони навколишнього середовища, здоров'я населення, охорони рослин, належного утримання тварин і відповідності стандартам безпеки праці, затверджених законодавством Європейського Союзу, тому підвищення конкурентоспроможності й доходності сільського та лісового господарства неможливе без їх дотримання. Для господарств, які не дотримують цих вимог, буде скорочена допомога, й вони навіть можуть бути повністю позбавлені прямої підтримки і супроводжуваних платежів. Першим кроком для будь-якої реструктуризації господарства повинна бути оцінка, наскільки воно повно відповідає вимогам «cross-compliance», що неможливо без ефективної системи сільськогосподарського консультування.

Модернізація сільськогосподарських володінь Польщі має на меті підвищення ефективності їх діяльності поряд із кращим використанням факторів виробництва продукції, зокрема впровадження нових технологій, поліпшення якості продукції, розширення видів сільськогосподарської діяльності, а також дотримання умов виробництва сільськогосподарської продукції до вимог охорони природного середовища, гігієни продукції й утримання тварин.

Кошти на модернізацію сільського господарства у Польщі мають право одержати фі-

зичні та юридичні особи, товариства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність у галузі рослинництва або тваринництва. При цьому основною вимогою для одержувача допомоги є те, що він має бути повнолітнім і мати вік не більше 60 років.

Передбачені матеріальні й нематеріальні інвестиції. Матеріальні інвестиції передбачають вкладення коштів у:

будівництво або ремонт у поєднанні з модернізацією будівлі або споруди;

закупівлю або установку машин, обладнання, в тому числі комп'ютерного;

закладення, модернізацію садів або багаторічних насаджень;

купівлю або будівництво елементів технічної інфраструктури, яка безпосередньо впливає на умови ведення сільськогосподарської діяльності, зберігання та реалізацію продукції.

Нематеріальні інвестиції передбачають придбання патентів і ліцензій, у тому числі ліцензій на програмне забезпечення; кошти на послуги, пов'язані з підготовкою технічної або економічної документації, тощо.

Максимальна сума допомоги, наданої в рамках Програми розвитку сільських районів на 2007-2013 роки відповідно до напрямку "Інвестиції в сільськогосподарські угіддя", на одного фермера становить 300 тис. злотих, мінімальна – 20 тис. злотих. На розмір інвестицій впливає вік фермерів, місце розташування господарства (наприклад, гірські райони), наявність певних директивних заборон й ін.

У межах напряму підтримки конкурентоспроможності сільськогосподарського і лісового секторів важливе місце займає підвищення доданої вартості при переробці сільськогосподарської продукції. Дана допомога буде спрямована насамперед для малих і середніх підприємств, які в Європейському Союзі найбільшою мірою сприяють збільшенню валового внутрішнього продукту і забезпечують понад половину робочих місць. Підтримка підприємств, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції, є особливо важливою, тому що цей сектор має велике значення для польської економіки з погляду зайнятості та обсягу виробництва. Також допомога, яка надаєть-

ся, впливає на становище сільськогосподарських виробників, які, укладаючи контракти з переробними підприємствами й оптовими операторами ринку, матимуть стабільні умови продажу сільськогосподарської продукції.

Державна підтримка надається для запровадження проектів з модернізації та будівництва підприємств із переробки сільськогосподарської продукції й інфраструктури оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Право на неї має фізична особа, юридична особа, або особа без статусу юридичної особи, яка здійснює підприємницьку діяльність у сфері переробки або збуту сільськогосподарської продукції; виступає як підприємець малого та середнього бізнесу або підприємства, в якому працює менше, ніж 750 співробітників, або підприємства, оборот якого не перевищує в еквіваленті злотих 200 млн євро. Інвестиції у роздрібну торгівлю не передбачаються.

Удосконалення й розвиток інфраструктури, пов'язаної з сільським і лісовим господарством, здійснюватиметься за двома схемами: перша – збереження земель у єдиному масиві; друга – управління сільськогосподарськими водними ресурсами. За першою схемою передбачаються кошти на розробку геодезичної правової документації, вартість проектних робіт тощо. Обсяг допомоги становитиме 100% від допустимих витрат. Друга схема включає вартість підготовки та проведення проектних робіт, вартість будівельно-монтажних робіт і вартість покупки землі для інвестицій та не може становити більше ніж 10% від сукупних витрат на проект.

Участь фермерів у формуванні якості продуктів харчування передбачає підтримку тих фермерів, які є учасниками співтовариства і національних систем якості продуктів харчування, що включають охорону сільськогосподарських продуктів, які виробляються тільки на обмежених територіях, або є традиційними національними продуктами (наприклад, овечий сир, мед підкарпатський, вишня надвіслянка, карп заторський, мед із вересу лісів Нижньої Сілезії, види старопольського меду питного тощо), та фермерів, які займаються органічним сіль-

ським господарством й інтегрованим виробництвом.

Інтегроване виробництво (Integrowana produkcja) передбачає вирощування високоякісних фруктів, овочів, інших сільськогосподарських культур із використанням новітніх досягнень науки і техніки. Специфіка даного виробництва полягає у правильно підібраних сівозмінах та обробітку культур, раціональному використанні добрив. Хімічний захист рослин обмежується використанням безпечних для навколишнього середовища засобів захисту рослин. Забороняється використання групи токсичних і високотоксичних для людини препаратів. Засоби захисту рослин повинні застосовуватися тільки у випадку, коли інші методи зниження появи шкідників є недостатніми й у межах мінімально допустимих норм.

Для підтримки інформаційно-пропагандистської діяльності підприємців Програмою передбачено повернення до 70% витрат на проведення рекламних та інформаційних заходів, пов'язаних із просуванням видів продукції, включеної у систему якості продуктів харчування, підкресленням особливостей і переваг продукції (наприклад, якість продукції, прогресивні методи виробництва, високі стандарти утримання тварин, екологічні аспекти, пов'язані з механізмом якості), рекламою в різних засобах масової інформації (наприклад, телебачення, радіо, газети, рекламні щити, публікації, мережа Інтернет, участь у ярмарках, дегустації, семінари, зв'язки з громадськістю). Не повертаються витрати, пов'язані з просуванням певного виробника або ті, які підкреслюють походження продукції.

Сильний індивідуалізм польських виробників у поєднанні зі значною роздробленістю господарств обмежує їхню конкурентоспроможність. Тому особливо важливим фактором підтримки невеликих господарств Польщі у напрямку підвищення їх конкурентоспроможності є створення груп виробників сільськогосподарської продукції (Grupa producentów rolnych) за окремими її видами (зерно, молоко тощо). Створення таких груп покликано спонукати польських фермерів до проведення спільних дій на ринку. Зокрема, виробництво в господарствах – членах груп

виробників сільськогосподарської продукції здійснюється відповідно до вимог ринку, передбачається спільне просування продукції на ринок, включаючи підготовку її до реалізації, централізація продажу й доставка до оптових покупців.

Для створення груп виробників сільськогосподарської продукції виділяється одноразова допомога як із державного бюджету, так і з коштів, що фінансуються Європейським Союзом. Адміністративні витрати груп виробників покриваються за рахунок цих же джерел протягом 5 років після створення групи. Державна підтримка передбачена лише для тих груп виробників сільськогосподарської продукції, які включені до певного реєстру на 2007-2013 роки, та надаватиметься всім галузям за винятком виробництва фруктів і овочів, грибів, горіхів та риби.

Детальний розгляд структури державної підтримки сільськогосподарського виробництва у Польщі, особливо в напрямі підвищення його конкурентоспроможності, не означає, що Україна повинна йти за варіантом так званого “наздоганяючого” підходу, який досить часто не є ефективним. Проте для формування та становлення державної системи підтримки в країні, вивчення й адаптація світового досвіду в аграрній галузі, де малий бізнес є провідною сферою ринкової економіки, набуває великого значення. В Україні передусім необхідно узагальнити та запровадити досвід Польщі стосовно підготовки й підвищення кваліфікації молодих фермерів, пенсійних пілг працівникам сільськогосподарства, участі фермерів у створенні груп виробників сільськогосподарської продукції та інформаційно-консультативного забезпечення.

Розглянуто основні аспекти Програми розвитку сільських районів Польщі на 2007-2013 роки. Проведено аналіз державної підтримки сільськогосподарства країни у напрямі підвищення його конкурентоспроможності.

Рассмотрены основные аспекты Программы развития сельских районов Польши на 2007-2013 годы. Осуществлен анализ государственной поддержки сельского хозяйства страны в направлении повышения его конкурентоспособности.

The main aspects of rural development programs in Poland in 2007-2013 are highlighted. The analysis of state support of agriculture in Poland that directly improves its competitiveness is carried out.

* * *